

ANTRASIS NAUDININKAS LIETUVIŲ IR RUSŲ KALBOSE

J. ELZBUTAS

Antrasis naudininkas (toliau – naud.), kaip rodo jau pats jo pavadinimas, seka po pirmojo naud. ir sakinyje atlieka predikatyvinę funkciją: *neleis tau dide- liam užaugti* (Kr 117).

Rusų kalboje jis beveik visur jau yra pakeistas įn. – remiantis bendra ten- dencija keisti antruosius netiesioginius linksnius įnagininku¹: *Вам надо быть вещью, которая не имеет тяжёлой работы* (Пай 144).

Ši senovinė konstrukcija, taip būdinga lietuvių kalbai, šiuo metu palaipsniui nyksta. Spauldoje sakinių su 2-uoju naud. ne taip daug, nes ši konstrukcija apla- mai yra gana retai vartojama.

Peržvelkime trumpai 2-ojo naud. tyrinėjimo istoriją kalbos literatūroje.

M. Lomonosovas savo gramatikoje² pateikia tokį pavyzdį su 2-uoju naud.: *быть показывану, показану*. Pavyzdys duotas morfologinėje gramatikos da- lyje, 4-ame skyriuje – „Apie veiksmazodį“. Jokių papildomų nurodymų nėra. Ma- tyt, M. Lomonosovas laikė norma ne įn., o naud. vartojimą tokiose konstrukci- jose.

A. Vostokovas norma taip pat laikė naud. linksnį. Įn. vartojimą jis pri- pažino leistinu tais atvejais, „kada jau pavartotas naudininkas, pavadinant daik- tą, kuriam **taikomas** veiksmas“³, pvz.: *Быть обязанным кому-либо*. Tokiu bū- du įn. pavartojimas leidžia išvengti susibūrimo trijų naud.: 1-ojo naud. (šiuo at- veju pralcistas), 2-ojo naud. (*обязану*) ir objekto naud. (*кому-либо*).

F. Buslajjevo nuomone, leistina vartoti ir naud. (*быть богаты*), ir įn. (*быть богатым*) linksnį⁴.

A. Potebnia, analizuodamas antruosius netiesioginius linksnius, pažymi antrąjį naudininką, kurį supranta kaip aplamai antrąją naud. formą, vartojamą po pirmosios ir turinčią predikatyvinę reikšmę⁵. Prie antrojo naudininko Poteb-

¹ А. Б. Правдин, Значения дательного падежа в древнерусском языке, канд. дис- сертация, Москва, 1954, стр. 309.

² М. В. Ломоносов, Российская грамматика, – „Полное собрание сочинений“, VII, Москва–Ленинград, 1952, стр. 526.

³ Русская грамматика Александра Востокова, по начертанию его же сокращенной грамматики полнѣе изложенная, § 130.

⁴ Ф. И. Буслев, Историческая грамматика русского языка, Москва, 1959, § 246.

⁵ А. А. Потеня, Из записок по русской грамматике, части I–II, Москва, 1958, стр. 324–325.

nia priskiria ir dativus absolutus. 2-asis naud., kaip jis suprantamas dabar, nagrinėjamas skyrelyje „Naudininkas su bendratimi“⁶. Konstrukcijoje *достойть ти быти кротъку* bendratis *быть* laikoma jungtimi. Šiuo atveju, A. Potebnios nuomone, *достойть ти* susiliejo su *еси кротъкъ*. Vadinasi, 2-asis naud. susidarė asimiliacijos būdu. Toliau pažymima, jog 2-asis daiktavardžio naud. dabartinėje rusų kalboje jau nebeprisitaiko, nors jį dar vartojo Fonvizinas; latvių kalboje, kaip pažymi Potebnia, 2-asis naud. nevirsta įn.; ne taip yra lietuvių ir slavų kalbose⁷.

A. Šachmatovas šį linksnio tipą vadina „dvejybiniu naudininko linksniu po bendraties“. Kalbos dalis, pavartota šiuo linksniu, – būdvardis arba daiktavardis⁸. 1-asis naud. gali būti praleistas.

2-ojo naud. vartojimo nykimą aprašo prof. T. Lomtevas. Jis nurodo, jog, senovės rusų k. literatūrinių šaltinių duomenimis, vietoj daiktavardžių 2-ojo naud. pasirodo įn. XVI a., o vietoj būdvardžių 2-ojo naud. – XVII a.⁹

2-ąjį naud. nagrinėja taip pat V. Borkovskis¹⁰. Nurodoma konstrukcijos komponentų savitarpio priklausomybė, nustatomas laikas, kada įn. išstūmė naud. Pažymima, kad būdvardžių ir dalyvių 2-asis naud. buvo dar kartais vartojamas pirmojoje XIX a. pusėje.

L. Bulachovskis tuo klausimu sako: „Rusų literatūrinėje kalboje predikatyvinis įvardžiutinės formos įn. pakeitė būdvardžių neįvardžiutinės formos naud. XVIII–XIX a. riboje, procesas pasibaigė, galima sakyti, antrojoje to amžiaus pusėje...“¹¹. Tą patį pažymi prof. A. Gvozdevas¹².

Akademinėje rusų k. gramatikoje 2-asis naud. nenagrinėjamas, nors, kaip bus parodyta žemiau, atskirais atvejais jis dar vartojamas dabartinėje rusų literatūrinėje kalboje.

Apie 2-ąjį naud. lietuvių kalboje rašo visi jos tyrinėtojai.

Augustas Šleicheris (1856) gana smulkiai nagrinėja šį linksnio tipą, pateikia pavyzdžių su įvairiais jo variantais, bet neduoda nei šiam linksniui atskiro pavadinimo, nei skirsto į kurias nors pogrupes¹³:

dū'k mūms naujē mētq sveikēms sulāukti (fūr sveiki, alt sveikais sulāukti).

Čia klaidingai nurodyta, neva įn. linksnis esanti ankstyvesnioji forma. Sakinys asmeninis.

mān reik skupām būti – sakinys beasmenis.

veikāms pareitis paklusnēms būti (paklusneis) – *den kindern zimt gehorsam zu sein* – pažymimasis naud. su bendratimi.

⁶ A. A. Потеня, Из записок по русской грамматике, части I–II, Москва, 1958, стр. 378.

⁷ Ten pat, p. 382–383.

⁸ A. A. Шахматов, Синтаксис русского языка, 2-ое изд., Ленинград, 1941, § 440.

⁹ Т. П. Ломтев, Очерки по историческому синтаксису русского языка, 1956, § 105–111.

¹⁰ В. И. Борковский, П. С. Кузнецов, Историческая грамматика русского языка, Москва, 1963, § 292, стр. 374 и далее.

¹¹ Л. А. Булаховский, Исторический комментарий к русскому литературному языку, 3-е изд., Киев, 1950, стр. 256.

¹² А. Н. Гвоздев, Современный русский литературный язык, ч. II, Москва, 1961, стр. 27.

¹³ August Schleicher, Handbuch der litauischen Sprache, I, Prag, 1856, § 127, S. 266–267.

Fridrichas Kuršaitis (1876) pažymi tik vieną veiksmažodį – *dūti* ir pateikia vienintelį pavyzdį, panašų į A. Šleicherio *dūk mums...* Jokių paaiškinimų nėra¹⁴.

J. Jablonskis 2-ąjį naud. vadina tarinio naudininku¹⁵. P. Būtėnas, visame kame sekdamas J. Jablonskiu, jį vadina taip pat¹⁶. J. Balkevičius siūlo dar kitą pavadinimą – sudurtinės bendraties (dvejybinis)¹⁷ arba tiesiog – dvejybinis naudininkas¹⁸. Šis pavadinimas teisingai išreiškia šios konstrukcijos esmę, bet jis taikytinas ne vien 2-ajam naud., o abiem kartu – ir pirmajam, ir antrajam. Betgi tarp 1-ojo naud., papildinio, ir 2-ojo naud., tarinio dalies, yra skirtumo, o tai ir verčia nagrinėti kiekvieną atskirai. Matyt, šiam linksnio tipui geriau tinka pavadinimas „antrasis naudininkas“, nes jis: 1) yra trumpas ir pakankamai tikslus; 2) asocijuojasi su kitais antraisiais linksniais sintaksėje (vard., kilm., gal.); 3) leidžia išvengti neaiškumų, kurie kyla tuo atveju, kai 1-asis naud. praleidžiamas: *sunku nekenčiamam būti*.

Nors 2-ąjį naud. nagrinėjo visa eilė tyrinėtojų, bet šioje srityje padaryta ne viskas. Nustatyta jo kilmė (Potebnia), bendrieji konstrukcijos su šiuo naud. komponentų išreiškimo būdai (Jablonskis, Lomtevas), in. įsigalėjimo laikas (Borkovskis, Bulachovskis, Lomtevas), bet iki šiol lieka neišspręsti tokie klausimai: 1) šio linksnio tipo pograpių nustatymas; 2) visų konstrukcijos elementų išreiškimo aprašymas; 3) nustatymas tų konstrukcijų ryšio su tokiais išsireiškimais, kaip *vaikščiojimas basam, право самому пeуать свою судьбу* ir pan.; 4) išaiškinimas ryšio tarp *reikia pasirasti alkanam būti* ir *prisipratimas alkanam būti* bei *buvimas alkanam*. Šiame straipsnyje ir bandoma šiuos klausimus spręsti.

Išnagrinėkime pavyzdžius su antruoju naudininku.

1. Antrasis naudininkas su bendratimi.

Tai pirmoji šio linksnio pogrūpė.

- 1) *Ne visiems gi kėmėžniems būti* (Kr 181).
- 2) *Per mišką basam eiti nepatogu* (Kr 205).
- 3) *Gražu pas mergą viesulą išsižebojusiam, žaibais apsirėdžiusiam jodinėti* (Kr 187).
- 4) *Reikia būti pasiruošusiam ir kantriai laukti* (Grš 30).

Kaip matyti iš pavyzdžių, 1-asis naud. gali būti praleistas (2,3,4). Tai esti tokiais atvejais, kada tai, kas pasakyta, gali būti taikoma kiekvienam asmeniui ap- lamai (2,3) arba kada asmuo yra suprantamas iš konteksto (4). Visais atvejais 1-asis naud. gali būti įterptas. Praleisti 2-ąjį naud. arba iš viso negalima (kai jis vartojamas šalia *būti*: 1,4), arba toks praleidimas iš pagrindų keičia išsireiškimą prasmę: *per mišką eiti nepatogu*.

2-asis naud. reiškiamas būdvardžiu (1,2) arba dalyviu (3,4). Vietoj veikiamojo būtojo k. laiko dalyvio galima vartoti būtojo laiko padalyvį: *Vaikams į mišką reikia eiti apsiavus* (= *apsiavusiems*)¹⁹.

¹⁴ Dr. Friedrich Kurschat, Grammatik der litauischen Sprache, Halle, 1876, § 1394, S. 378.

¹⁵ J. Jablonskis, Rinktiniai raštai, t. I, Vilnius, 1957, p. 603.

¹⁶ P. Būtėnas, Trumpas linksnių mokslas, Kaunas, 1929, p. 30.

¹⁷ J. Balkevičius, Lietuvių kalbos linksnių vartojimo būdingesnieji atvejai – „Tarybinė mokykla“, 1964, Nr.5, p. 22.

¹⁸ J. Balkevičius, Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė, Vilnius, 1963, § 64.

¹⁹ Pavyzdys paimtas iš 17-oje išnašoje minėto J. Balkevičiaus straipsnio.

Prasmės požiūriu tie išsireiškimai nesiskiria vienas nuo kito. Paskutiniu metu, atrodo, dažniau vartojama forma su padalyviu. Betgi toji forma jau negali būti priskirta prie 2-ojo naud., kadangi šio linksnio čia jau nebėra: jo vietoje vartojamas padalyvis, kuris tik kilmės požiūriu gali būti siejamas su būtojo k. laiko veik. dalyviu.

Dabartinėje lietuvių kalboje jau labai sunku rasti 2-ąjį naud., išreikštą daiktavardžiu. J. Jablonskis pateikia vos keletą daiktavardžių, kurie gali užimti šią vietą sakinyje: *besotis, vėpla, begėdis*²⁰. Visi tie įvertinamieji žodžiai lengvai gali būti pakeisti atitinkamais būdvardžiais. Dabartinėje kalboje vietoj 2-ojo daiktavardžių naud. vartojamas įn.: *tau teks būti pirmininku*.

2-asis naud. išreiškia asmenį (retai kada – gyvulį, augalą, negyvą daiktą) ir sudaro dalį beasmenio sakinio tarinio; linksniu jis esti suderintas su 1-uuoju naud. – subjekto naudininku. 2-asis naud. kartais vartojamas ir asmeniniuose sakiniuose, plg. šio straipsnio pradžioje pateiktą pavyzdį: *neleis tau dideliu užaugti*. Asmeniniuose sakiniuose ši konstrukcija vartojama po veiksmažodžių, išreiškiančių valią: *liepti, patarti, įsakyti, leisti, versti, nutarti, reikšti*.

Kažkas vertė būti atsargiam (Gran 256). *Nutarė nebežėti žvyro, nė vienam nepasirodyt kelio darbuose...* (Cv 129). *Būti žmogumi – tai kaip tik ir reiškia būti atsakingam* (A de Sent-Egziuperi, Žemė žmonių planeta, 1962, p.177).

Paskutiniajame pavyzdyje matome išsilaukusį būdvardžio 2-ąjį naud. ir įn. tapusį daiktavardžio 2-ąjį naud.

Dabar išnagrinėkime konstrukcijų su 2-uuoju naud. struktūrą.

Kiekvienam priseina būti išrinktam; jam naudinga būti geram (Gran 185). *Kažkas vertė būti atsargiam* (Gran 256).

Atmetus marginalinius (strukūrinių požiūriu nebūtinus) elementus, pasidaro aišku, kad konstrukciją su 2-uuoju naud. sudaro 4 komponentai:

- 1) pirmasis naud.: *kiekvienam, jam* praleistas;
- 2) dalis tarinio, kuri lieka, atmetus 2-ąjį naud. ir bendratį; pavadinkime ją kol kas „jungiančiąja dalimi“: *priseina, naudinga, vertė*;
- 3) bendratis: čia visur – *būti*;
- 4) 2-asis naud.: *išrinktam, geram, atsargiam*.

Į kurį komponentą reikia atsižvelgti, norint suklasifikuoti konstrukcijas su 2-uuoju naud.? Kaip matyti, 1-ojo, 3-ojo ir 4-ojo komponentų išsireiškimas neliečia konstrukcijos formalinės pusės. Vadinasi, tenka atsižvelgti į „jungiančiąją dalį“, kuri gali būti reiškiamą trejopai:

- a) beasmeniu veiksmažodžiu: *tenka*;
- b) predikatyviniurieveiksmiu: *naudinga*;
- c) asmeniniu veiksmažodžiu: *vertė*.

Matyt, asmeninio veiksmažodžio vaidmenį senosiose konstrukcijose su 2-uuoju naud. gali atlikti tik negalininkiniai veiksmažodžiai: *liepti, patarti, leisti*. Tačiau pasitaiko ir galininkiniai; galima, pvz., pasakyti: *vertė (ipareigojo) būti atsargiam*. Vietoj 1-ojo naud. čia yra gal. *mane*. Matyt, tai yra rezultatas kontaminacijos galininkinio veiksmažodžio su konstrukcija, kurios sudėtyje yra 2-asis naud., pavartotas su negalininkiniu veiksmažodžiu.

²⁰ J. Jablonskis, ten pat, p. 603–604.

Vadinasi, „jungiančioji dalis“ gali būti reiškiamą arba veiksmąžodžiu (V), arba predikatyviniu prieveiksniu (d). Tokiu būdu antrasis naudininkas su bendratimi gali būti skirstomas į 2 pogrupes: 1) 2-asis naud. su veiksmąžodžiu; 2) 2-asis naud. su predikatyviniu prieveiksniu (būvio kategorija).

Pažymėkime visus 4 komponentus atitinkamai: n_N^1 , V (arba: d), in , n_N^2 ; n čia reiškia linksniuojamą kalbos dalį (nomen), in – bendratį. Marginalinius elementus pažymėkime X . Tada pavyzdį

Kodėl jam vikriam nebūti? (Kr 19) galima užrašyti taip:

$$X + n_N^1 + \{n_N^2 \text{ ne } in\}$$

(Riestiniai skliaustai išskiria tarinį).

Man perdaug sunku vienam (Grš 122):

$$n_N^1 + X + \{d + n_N^2\}$$

Tiesa, nuobodu bus vienai... (Kr 164):

$$\{d + n_N^2\}$$

Kiekvienam priseina būti išrinktam:

$$\{n_N^1 + V_{in} + n_N^2\}$$

Kaip matyti, konstrukcijoje retai kada būna visi 4 komponentai. Kurie iš jų gali būti praleisti ir kada?

n_N^1 gali būti praleidžiamas, kaip aukščiau buvo minėta, tais atvejais, kai: 1) jis numanomas iš konteksto; 2) jo praleidimas yra ženklas, jog turima reikalo su apibendrinamuoju sakiniu. Paskutiniu atveju galima įstatyti žodį, turintį susilpnintą leksikinę reikšmę (*žmogui*): *per mišką žmogui basam eiti nepatogu*. Vadinasi, 1-asis naud. šiaip ar taip turi dalyvauti, sudarant konstrukciją.

V , d praleidžiami infinityviniuose sakiniuose, plg. aukščiau duotuosius pavyzdžius:

Ne visiems gi kemėžniems būti (Kr 181). *Kodėl jam vikriam nebūti?* (Kr 19).

Tokie sakiniai paprastai būva klausiamieji ar neigiamieji. Kitokio tipo sakiniuose V arba d neturėtų būti praleidžiami, kadangi lietuvių kalboje vengiama vartoti nepriklausomą jai bendratį²¹. Tiesa, A. Vienuolis rašo:

Žiūrėjau ir svajojau, kad ir man užaugus būti tokiam gražiam ir tokiam drąsiam („Iš mano atsiminimų“, 1957, p. 128).

Paskutiniu metu vis dažniau vartojami infinityviniai sakiniai, išreiškiant būtinumą atlikti ką nors:

Be reikalo nekalbėti, bet kas pasakyta – kaip kirviu nukirsta. Ir tuo pat metu pasilikti linksmam ir paprastam (Gran 44).

Matyt, tokio tipo sakinių vartojimas paaiškinamas rusų kalbos įtaka. J. Balkevičiaus sintaksėje apie tokius sakinius jau kalbama²². Anksčiau tokios konstrukcijos buvo įmanomos tik su V arba d : *reikia, būtina*.

in praleisti taip pat negalima, išskyrus *būti*, bet ir tai tik tuo atveju, jei in vartojama su d : *Man perdaug sunku vienam*. Įstatyti in visada galima.

Čia reikia paminėti vieną atvejį, kai bendraties nebuvimas atrodo įmanomas: *Ir mūsų giriečiui įkyrėjo nuolačiai vienam bebūnant* (LKŽ, III, 341).

²¹ J. Jablonskio gramatikoje nėra skyrelio apie infinityvinius sakinius.

²² J. Balkevičius, Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė, Vilnius, 1963, p. 143–145.

Susidaro išpūdis, tarytum čia būtų konstrukcija „jam įkyrėjo vienam būti“, kurioje *būti* pakeista padalyviu *bebūnant*. Betgi iš tikrųjų čia yra padalyvinė grupė, išsivysčiusi iš senovinio d ativus absolutus: „vienam bebūnančiam“. Vadinas, seniau čia būta net 3 naud.; *mūsų giriečiai, vienam bebūnančiam*.

n_N^2 , kaip jau buvo pažymėta, nepraleidžiamas.

Vadinas, konstrukcijoje turi būti visi 4 komponentai. Jei kai kurie iš jų ir gali būti praleidžiami, tai juos visada galima įrašyti. Jei to padaryti nejmanoma, tai turima reikalo ne su 2-uju naud. Praktikoje kai kurie neiškumai iškyla dažniausiai tada, kai negalima įrašyti bendratis:

Загугивать таких людей, как Вы, не приходится; им слишком хорошо известно самим, о чем ведется разговор („Лит. газета“, 27 марта, 1965).

самим čia galima palaikyti 2-uju naud. Bet iš tikrųjų yra ne taip. Žodis *самим* visur lydi įvardį *им*, derindamasis su juo linksniu. *Они сами знают, им самим известно, их самих известили*. O konstrukcijos su 2-uju naud. *Kodėl jam vikriam nebūti?* negalima pertvarkyti taip, kad *vikriam* įgautų kito linksnio formą ir išliktų bendratis, jį valdanti. Vadinas, išsireiškime *им слишком хорошо известно самим* nėra 2-ojo naud.

Kuria gi tvarka yra išdėstyti 4 konstrukcijos elementai? Turimi pavyzdžiai rodo, kad yra galimi labai įvairūs variantai, o tai savo ruožtu sako, kad žodžių tvarka šiuo atveju nėra gramatinis faktorius, o priklauso stilistikos kompetencijai. Vis dėlto tam tikrą dėsningumą galima pastebėti. Konstrukcija paprastai pradedama arba 1-uju naud., arba jungiančiąja dalimi, bet ne bendratimi. 2-asis naud. arba bendratis esti gale. Matyt, labiausiai tipišku reikia laikyti tokį komponentų išsidėstymo variantą:

$$n_N^1 + \{d(V) \text{ in} + n_N^2\}$$

Kiekvienam gera (reikia) būti sveikam.

Trys komponentai sudaro darinį. 1-asis naud. priklauso nuo $d(V)$, o 2-asis – nuo bendratis²³. Norint tai įrodyti, reikia atlikti tokią transformaciją, kad 2-asis naud. atsidurtų šalutiniame sakinyje. Imkime aukščiau pateiktuosius pavyzdžius, tikslumo dėlei įrašydami 1-ąjį naud. ten, kur jo nebuvo.

neleis tau dideliu užaugti \rightarrow *neleis tau, kad užaugtumei didelis*. Formulė:

$$\{ne V\} + n_N^1 + \{n_N^2 + in\} \top ne V + n_N^1 + kad + V_{in} + n_V^2$$

V_{in} – veiksmazodžio asmeninė forma, padaryta iš bendratis.

Tau per mišką basam eiti nepatogu \rightarrow *tau nepatogu, kad eini basas per mišką*.

Formulė:

$$n_N^1 + X + \{n_N^2 + in d\} \rightarrow n_N^1 + d + kad + V_{in} + n_V^2 + X.$$

Galimumas izoliuoti n_V^2 nuo n_N^1 įrodo jo priklausomumą nuo V_{in} , vadinas, tuo pačiu ir 2-ojo naud. priklausomumą nuo bendratis. Ypač tai ryšku tokiuose pavyzdžiuose su *pačiam*, kur šis žodis gali būti suprastas dvejopai: ir kaip 2-asis naud., ir kaip pažyminys:

Man ir pačiai nekaltėti, tik klausytis – sunku! (M. Sluckis, Kelias suka pro mus, 1963, p. 25).

²³ V.I. Borkovskis, žr. 10 išnašą, ten pat.

Kiek suprastinkime: *man pačiai klausytis sunku*. Tokį išsireiškimą galima suprasti ir vienaip, ir kitaip. Tai įrodo galimumas dvejai transformuoti:

man pačiai klausytis sunku \rightarrow (a) *man sunku, kai pati klausau*.
 \rightarrow (b) *man pačiai sunku, kai klausausi*.

Formulės:

$$(a) n_N^1 + \{n_N^2 + in\ d\} \rightarrow n_N^1 + d + kai + n_V^2 + V_{in}$$

$$(b) n_N^1 + \{in\ d\} \rightarrow n^1 + d + kai + V_{in}$$

Formulėje (a) n_V^2 (*pati*) susietas su V_{in} (*klausausi*), o formulėje (b) žodis *pačiai* įeina į n_N^1 (*man pačiai*) ir susietas su d (*sunku*). Vadinasi, pavyzdyje (a) 2-asis naud. *pačiai* priklauso nuo bendraties, o jei tokio priklausomumo nėra (b), tai turima reikalo ne su 2-uju naud.

Ir vis dėlto klausimo apie konstrukcijos komponentų savitarpio priklausomumą negalima laikyti galutinai išspręstu. Nagrinėjamoju atveju, pvz., kartu su transformu *tau nepatogu, kad eini basas per mišką* yra galimas ir kitas variantas: (*tau nepatogu, kad tu eini basas per mišką*, kuriame *basas*, matyt, priklauso ne tik nuo veiksmazodžio. A. Šapira ne be pagrindo pažymi, kad tokie išsireiškimai, kaip *приехал больной, вернуться здоровым*, – viena iš neiškių teorijos apie žodžių junginius vietų²⁴.

Padarykime kai kurias išvadas, liečiančias 2-ojo naud. vartojimą lietuvių kalboje. Galima pasakyti, jog šis linksnio tipas:

- 1) vartojamas konstrukcijoje, susidedančioje iš 4 komponentų: n_N^1 , V arba d , in , n_N^2 ; in dažniausiai esti *būti*;
- 2) derinamas su 1-uju naud.;
- 3) sakinyje įeina į tarinio sudėtį (kaip jo dalis) ir atlieka predikatyvinę funkciją:
- 4) pasitaiko visų pirma beasmeniuose sakiniuose;
- 5) beveik visada išreiškia asmenį;
- 6) pasižymi tendencija tapti predikatyviniu įn.; vietoj 2-ojo daiktavardžių naud. jau beveik visais atvejais yra vartojamas įn.

Visa tai liečia 2-ojo naud. vartoseną lietuvių kalboje. Atitinkamuose rusiškuose išsireiškimuose naud. yra pakeistas įn. Tačiau yra keletas žodžių, kurie ir dabartinėje rusų kalboje vartojami kaip 2-asis naud. Dar A. Potebnia pabrėžė, kad naud. ir dabar yra būtinas su *один (solus)* ir *сам (ipse)* plius bendratis: *неприятно делать это самому*²⁵. Reikia pridėti, kad naud. tokiais atvejais nevirsta įn. 1-ojo naud. arba bendraties gali ir nebūti, betgi su žodžiu *сам* pavartota bendratis negali būti praleista:

Ему хотелось вновь, но уже одному, поехать в эти места (Пау 82).
В шестнадцать лет тяжело одному („Правда“, 3 окт., 1964). *приходилось самому искать еду* (Кз 201). *лучше, говорит, уж самому избю запалить* (Цв 268).

²⁴ А. Б. Шапиро, Словосочетание в русском языке, – „Славянское языкознание“, Москва, 1959, стр. 216.

²⁵ А. А. Потеня, *ten pat*, p. 501.

Įdomus pavyzdys su šia konstrukcija asmeniniame sakinyje:

звучит требование не мешать народам Индокитайского полуострова самим распоряжаться своей судьбой („Правда“, 26 ноября, 1964).

Vėliau A. Peškovskis atskirai pažymėjo 5 „būdvardžius“, galinčius kartu su veiksmažodžiais sudaryti ypatingus žodžių junginius, pasižyminčius predikatyviniu charakteriu. Šie 5 žodžiai yra: *сам, весь, один, первый* ir *последний*²⁶. Šiuo atveju prof. Peškovskis nenagrinėja, konkrečiai imant, 2-ojo naud., bet šis sąrašas kaip tik ir papildo mažą ir uždara dar A. Potebnios pastebėtą grupę „būdvardžių“, kurię ir dabartinėje rusų kalboje vartojami kaip 2-asis naud. Plg.:

Ему первому удалось увидеть морского „дракона“ всего целиком (И. Акимушкин, Следы невиданных зверей, 1964, 204). *Юрасу как армейцу предоставили выбирать чуть не самому первому.* (Цв 68). *Связав себя с военщиной, призывая нанести удар первыми и взорвать Москву, американские крайне правые* (Л.А. Безыменский, По следам Мартина Бормана, 1964, 121).

Kaip matyti iš paskutiniojo pavyzdžio, naud. *первыми* gali būti pakeistas įn. *Тво первый* ir *последний* skiriasi nuo *один* ir *сам*. Žodis *весь* 2-ojo naud. vaidmenyje pasitaiko urač retai:

мне всему пришлось выкупаться в ледяной воде.

Žinoma, visi šie 5 žodžiai vartojami 2-uoju naud. ir lietuvių kalboje:

Ман perdaug sunku vienam (Grš 122). *Ligoniui pačiam minėtuosius vaistus galima naudoti tiktai vieną antrą dieną...* („Mokslas ir gyvenimas“, 1964, Nr. 8, p.11). *Katram teks pirmąjį mirti?* (Cv 79).

Deja, šitos grupės iš 5 žodžių sintaksiniai galimumai iki šiandien nėra kaip reikia ištirti. Netgi K. Mišinos straipsnyje, specialiai paskirtame žodžiui *один*²⁷, nieko nerašoma apie tokius išsireiškimus, kaip *мне слишком тяжело одному*.

Jei *vienas* vartojamas ne „solus“ prasme, o šiaip nusako kiekybę, tai tokiuose sakiniuose nėra 2-ojo naud.

Куда уж одному человеку справиться с таким делом! (Пау 217).

Visų pirma, *одному* čia pavartotas ne „solus“ prasme, jį galima pakeisti skaitmeniu (1-му), o antra – šis žodis neatlieka predikatyvinės funkcijos. Kalbamuoju atveju *одному* gali būti pavartotas tik prepozicijoje, o 2-asis naud. visada yra postpozicijoje 1-ojo naud. atžvilgiu:

Не д. бро быти человеку одному (Бытие, II, 18).

Vadinasi, prasmės skirtumą lydi ir atitinkama tvarka konstrukcijos struktūroje. Žodžių tvarka šiuo atveju turi gramatinės reikšmės. Ne taip griežtai komponentų tvarkos gali būti laikomasi žodinėje kalboje. Pvz., ką tik pateiktąjį pavyzdį iš Paustovskio romano galima perskaityti taip, kad *одному* būtų suprstas kaip 2-asis naud.; tokiu atveju šis žodis turi būti kirčiuojamas, o *человеку* tariamas kaip „žodis, turintis susilpnintą leksikinę reikšmę“.

²⁶ А. М. Пешковский, Русский синтаксис в научном освещении, 7-ое изд., Москва, 1956, стр. 252.

²⁷ К. И. Мишина, Значение и употребление слова „один“ в русском языке, Уч.Зап. МГПИ им. Ленина, № 148, вып.10, Москва, 1960, стр. 94 – 112.

Kaip jau buvo minėta, dabartinėje rusų literatūrinėje kalboje 2-uju naud. gali būti, matyt, tik tie 5 žodžiai, kuriuos išskyrė Potebnia ir Peškovskis. *Да, три* etc. šia prasme nevartojami: *трудно жить двум*, šiaip jau sakoma: *трудно жить вдвоем*. Lietuvių kalboje yra konstrukcija su *dviem*: *Dviem bus lengviau* (Grš 207).

Bet ir čia, tur būt, yra ne 2-asis naud.: 1) *dviem* yra prepozicijoje; 2) šis žodis neatlieka predikatyvinės funkcijos; 3) negalima įterpti 1-ojo naud. Jeigu įrašytume 1-ąjį naud., tai vietoj 2-ojo naud. tektų vartoti prieviksmį: *Jiems dviese bus lengviau*. Tiesa, sakinį *Dviem bus lengviau*, kaip ir aną pavyzdį iš Paustovskio knygos, galima perskaityti taip, kad jame atsirastų 2-asis naud. Vis dėlto tokia specifiška intonacija šio tipo sakiniams nėra būdinga. Tokie sakiniai, kuriuos galima interpretuoti dvejai, rodo, kad čia turima reikalo su pereinamosiomis formomis. Plg.: *ir gūdu buvo vos keliems užu jų [skobnių] sėdėti [Kr 111]*.

Čia *keliems* galima pakeisti žodžiu *vieniems*, ir tada ši konstrukcija priartėja prie *Man per daug sunku vienam*; betgi vietoj šio žodžio galima pavartoti ir prieviksmį *keliесе*; toks supratimas priartina *ir gūdu...* prie *Dviem bus lengviau*.

Pagaliau, galima dar pastebėti, kad rusų kalboje 2-asis naud. gali būti vartojamas ir infinityviniuose sakiniuose, neturinčiuose klausiamosios ar neigiamosios prasmės:

Швейцер вспомнил совет Вермеля – никогда одному не рассматривать по ночам портреты ... (Пай 34).

Lietuvių kalboje nuo 2-ojo naud. gali priklausyti dar kitas naud.: *Nežinau, gal sau reikia būti geram, gal kitiems* (Gran 309).

Įrašę 1-ąjį naud., gautume konstrukciją su 3 naud. formomis: *žmogui sau reikia būti geram*.

Baigiant nagrinėti konstrukcijas, kuriose yra 2-asis naud. su bendratimi, reikia paliesti dar keletą klausimų, norint patikslinti ribą tarp 2-ojo naud. ir kitų rūšių predikatyvinio (tiksliau: pusiaupredikatyvinio) naud., sekancio po kitos to pat linksnio formos ir su ja suderinto. Čia kalbama apie pažyminį ir priedėlį, esančius postpozicijoje. Dar A. Potebnia²⁸ pažymėjo, kad sakinyje *мне бедному все чужие* yra ne 2-asis naud., o paprastas pažyminys. Ir iš tikrųjų: žodis *бедному* nėra savarankiškas, o priklauso nuo įvardžio, su kuriuo jis suderintas, ir keičia linksnį kartu su juo, plg. *меня бедного все забыли*. Vadinas, konstrukcijos požiūriu šis linksnis neturi nieko bendra su 2-uju naud., išskyrus postpozityvinę padėtį ir predikatyvinį atspalvį.

Tą patį galima pasakyti ir apie priedėlį²⁹:

Только сейчас она сообразила, как трудно ему, иностранцу, понять нашу простоту (Пай 54).

Tokiu būdu postpozityvinių pažyminio ir priedėlio negalima laikyti 2-ojo naud. formomis:

1) jų negalima pakeisti įn.;

2) valdymo požiūriu jie priklauso nuo to paties žodžio, kaip ir 1-asis naud.;

²⁸ А. А. Потеня, *там пат*, p. 324.

²⁹ Priedėlio atributyvinį-predikatyvinį charakterį pabrėžė J. Istrina: E. C. Истрина, Синтаксические явления Синодального списка I-й Новгородской летописи, Петроград, 1923, p. 73.

3) nei toks pažyminys, nei priedėlis nėra centriniai (konstrukcijos požūriū būtinai) 'elementai, ir juos lengvai galima praleisti.

Kartu su savo pažymimuoju žodžiu jie gali priklausyti prie įvairiausių naud. tipų.

2. Pažymimasis naudininkas su bendratimi po daiktavardžio

A.

Šis naud. yra tęsinys antrojo naud. su bendratimi, priklausančio nuo veiksmazodžio. J. Jablonskis³⁰ abejoja, ar toks vartojimas yra visai leistinas. Nemini tokių pavyzdžių ir E. Frenkelis³¹. Tyrinėtojai³² apsiriboja pavyzdžiais, paimtais iš J. Jablonskio gramatikos, kadangi literatūroje šis naud. pasitaiko tik labai retai. Mums pasisekė užtikti tik 3 pavyzdžius:

Ją nusmelkdavo kažkoks nerimas, neaiškus noras likti nepastebimai (Mik 178 – 179). *Sakyk man, koks tikslas būti geram, jeigu geri žmonės žūsta?* (Gran 309). *Mano galvoj gimė karščiausias troškimas pačiam plaukyti po vandenynus* (LKŽ, III, 313).

Pateiksim dar vieną pavyzdį iš J. Jablonskio raštų³³:

Įpratimas ir būti ilgokai nevalgius (nevalgiusiam) nėra, žinoma, be naudos žmogui.

2-asis naud. reiškiamas būdvardžiu, dalyviu, įvardžiu. Būtojo k. laiko veik. rūšies dalyvis, kaip matyti iš paskutiniojo pavyzdžio, gali būti pakeistas būtojo laiko padalyviu. Neveikiamieji dalyviai pasitaiko rečiau, o veikiamosios rūšies esam. I. dalyvis, matyt, 2-uojū naud. nevartojamas:

džiaugsmas būti laiminčiam. Padalyvis gali būti ir tokioje konstrukcijoje, kurioje nėra bendraties:

Jo džiaugsmas bylą laimėjus buvo labai didelis.

bylą laimėjus kableliais neišskiriama, kadangi tai yra ne išskirtinė žodžių grupė, o pažyminys³⁴. Betgi konstrukcijos su padalyviu 2-ajam naud. nebeprisklause, nes čia jau nebėra paties naud. linksnio.

Ar gali 2-asis naud. būti išreikštas daiktavardžiu? Nors kalbos dvasiai bei jausmui, rodos, neprieštarauja pasakymas *nenoras būti vėplai*, bet praktikoje vartojamas tik įn.:

Ne, dažnai kaip tik rankose ir atsispindi jų nuolatinis ir pastovus susirūpinimas išlikti padėties šeimininkais ir ypač... teisuoliais (Mik 261).

Noras išlikti šeimininkais, teisuoliais vartojama vietoj *noras išlikti šeimininkams, teisuoliams*.

Išnagrinėtieji pavyzdžiai rodo, jog pažymimasis naudininkas su bendratimi po daiktavardžio pasižymi šiomis savybėmis:

³⁰ J. Jablonskis, ten pat, p. 604–605.

³¹ Ernest Fraenkel, *Syntax der litauischen Kasus*, Kaunas, 1928.

³² P. Būtėnas, *Trumpas linksnių mokslas*, Kaunas, 1929, p. 36; J. Balkevičius, *Dartinės lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius, 1963, p. 174.

³³ J. Jablonskis, ten pat.

³⁴ J. Balkevičius, ten pat. Tiesa, čia žodžio *įpratimas* priešlietuojū pažyminiu laikoma *būti ilgokai nevalgius (nevalgiusiam)*. Betgi tai liečia ir konstrukciją *džiaugsmas bylą laimėjus* nes ji atsirado iš *džiaugsmas būti bylą laimėjusiam*.

1) sakinys dažniausiai būna asmeninis;

2) daiktavardis, prie kurio prijungta bendratis su 2-uoju naud., yra padarytas iš veiksmažodžio arba gali būti tokiu veiksmažodžiu pakeistas: *reikalas, siekimas* (vietoj *tikslas*) *būti geram*; daiktavardis gali būti padarytas ir iš predikatyviniorieveiksmio: *būtinumas būti geram*;

3) konstrukcijoje yra bendratis (*būti*, kartais kitų veiksmažodžių: *noras likti nepastebimai*);

4) grupė „bendratis + N (padalyvis)“ sakinyje vartojama pažyminiu, todėl ir šis naud. vadinamas pažymimuoju;

5) 1-asis naud. praleidžiamas, retkarčiais jis gali būti pakeistas kilm. bei sąvybinu įvardžiu: *Jono (jo) įpratimas būti nevalgiusiam*; 1-asis naud. gali būti paliekamas, matyt, tik tais atvejais, kai kilm. įneštų kitą prasmės atspalvį: *reikalas Jonui būti atidžiam, ne Jono reikalas būti atidžiam*;

6) komponentai yra išdėstyti tokia tvarka: daiktavardis, po jo seka naud. arba bendratis, tokiu būdu gale esti bendratis ar naud.; daiktavardis, pavartotas kilm., visada stovi prieš konstrukciją.

Tokiu būdu išsireiškimą *berniuko įpratimas alkanam būti* galima užrašyti taip:

$$n_k^1(\leftarrow n_N^1) + S_v + n_N^2 + in.$$

S_v (arba, kitais atvejais, S_d) reiškia pažyminąjį žodį, daiktavardį, padarytą iš žodžio, įeinančio į jungiančiosios dalies sudėtį. Toji konstrukcija yra gaunama transformacijos būdu:

berniukui reikia priprasti alkanam būti $\overline{\rightarrow}$ *berniuko pripratimas alkanam būti*

$$n_N^1\{d\bar{v} + n_N^2 + in\} \overline{\rightarrow} n_k^1(\leftarrow n_N^1) + S_v + n_N^2 + in.$$

Vadinasi, pažymimasis naudininkas su bendratimi po daiktavardžio gaunamas *substantivacijos transformacijos* būdu iš antrojo naudininko su bendratimi. Nagrinėjamuoju atveju substantivuojamas vienas komponentas (*priprasti* \rightarrow *pripratimas*) iš jungiančiosios dalies (*reikia priprasti*). Transformuoti, beje, galima ir antrąjį komponentą (*reikia* \rightarrow *reikalas*): *reikalas berniukui priprasti alkanam būti*, tačiau praktiškai tokie gremėzdiški išsireiškimai nevertojami.

Konstrukcija *pripratimas alkanam būti* nesudaro sakinio. Tuo ji savo esme skiriasi nuo išsireiškimo *reikia priprasti alkanam būti*. Vadinasi, *pripratimas alkanam būti* tėra išplėstinis vardažodis. Tokiu būdu transformacija prepozicinę vieneta paverčia nominatyviniu vienetu; jų jau negalima laikyti variantais vienas kito atžvilgiu.

B.

Iki šiol buvo kalbama apie atvejus, kai daiktavardžiu virsta jungiančioji dalis (pvz., *liepimas pasiruošusiems būti*) arba vienas iš jos komponentų. Bet substantivuoti galima ir bendratį:

alkanam būti $\overline{\rightarrow}$ *buvimas alkanam*;
gyventi vienam $\overline{\rightarrow}$ *gyvenimas vienam*;
basam eiti $\overline{\rightarrow}$ *ėjimas basam*

$$n_N^2 + in \text{ (arba: } in + n_N^2) \overline{\rightarrow} S_{in} + n_N^2.$$

Joniškėčiuose, pvz., sakoma: *Koks čia gyvenimas vienam!* Literatūroje pavyzdžių nerasta. Gramatinėje literatūroje tuo klausimu taip pat nieko neteko užtikti. Vis dėlto pats tokių išsireiškimų buvimo liaudies kalboje faktas ne visai derinasi su J. Jablonskio atsargiai pareikšta nuomone, jog 2-asis naud. su daiktavardžiais vartojamas tik inteligentijos kalboje. Tiesa, J. Jablonskis nagrinėja tokias konstrukcijas, kaip *pripratimas alkanam būti*, o ne *buvimas alkanam*. Jeigu noras likti nepastebimui ar tikslas būti geram galima paaiškinti mokyklinės gramatikos įtaka, tai sunkiau būtų tai tvirtinti apie iš J. Biliūno raštų paimtą pavyzdį *troškimas pačiam plaukyti* ir juoba – apie *Koks čia gyvenimas vienam!*

Pasakymuose *gyvenimas vienam*, *vaikščiojimas basam* sunku įžiūrėti 2-ąjį naud.: naudininko forma čia tik genetiniu požiūriu yra susieta su juo. O šį naud., matyt, reikia laikyti viena iš prisubstantyvinio naud. formų.

(1) *man būtina gyventi vienam* \xrightarrow{T} (2) *būtinumas (man) gyventi vienam* \xrightarrow{T} (3) *gyvenimas vienam*.

3-asis transformas nebeišlaiko nei prasmės pirmųjų dviejų, nei 4-jų jų komponentų. Čia *vienam* atitrūksta nuo genetinių savo ištakų:

$$n_N^1 + \{d \text{ in} + n_N^2\} \xrightarrow{T} S_d + (n_N^1) + \text{in} + n_N^2 \xrightarrow{T} S_{in} + n_N^2$$

Ar yra kas panašaus į transformus (2) ir (3) rusų kalboje? Yra, tik pasitaiko labai retai. Viename aukščiau cituotame pavyzdyje iš Paustovskio romano galima pašalinti brūkšnį; prasmė išlieka nepasikeitus, tik sakinytas tampa paprastuoju:

Швейцер вспомнил совет Вермеля никогда одному не рассматривать по нчам портреты...

Совет одному не рассматривать yra tas pat, kaip ir *pripratimas alkanam būti*. Dar pavyzdys:

Все снимают, как тяжело с детства и до взрослых лет не иметь возможности и быть временами одному („Лит. газета“, II марта, 1965).

Kartais gali pasitaikyti panašus, bet su 2-uoju naud. nieko bendra neturįs išsireiškimas, kuriame naud. yra valdomas bendraties:

Обсуждаются, в частности, возможности „компенсировать“ Израилю ту часть вооружения, которую Западная Германия не смогла ему поставить из-за резких протестов арабских стран („Правда“, 17 апр., 1965).

Matyt, pažymimuoją naudininku su bendratimi po daiktavardžio rusų kalboje gali būti tik tie patys 5 žodžiai (*один, сам* ir kt.). Tiesa, teko užtikti ir tokį atvejį:

...есть полное основание быть абсолютно уверенным в том. и пр. и пр. („Лит. газета“, 13 апреля, 1965).

Tik čia, gal būt, yra ne naud., o įn. (apie tai iš konteksto negalima spręsti).

Konstrukcijos *vaikščiojimas basam*, *buvimas alkanam* rusų kalboje nėra. Pasakymas *жизнь одному* neatrodo visai negalimas, bet pavyzdžių neteko rasti.

Lietuvių kalboje 2-asis naud. gali atitrūkti nuo konstrukcijos ir atsidurti tokioje aplinkoje, kur šiaip įmanomas tik vard. E. Frenkelis⁹⁵ pateikia keletą atvejų, pvz.:

ar kitų žmonių labai tu nenori pasidaruoti? – Ir pačiam gerai pelyti.

⁹⁵ Ernest Fraenkel, Syntax der litauischen Kasus, § 117.

Čia neaišku, ar antrajame sakinyje turime (*ar tu nenori*) ir *pačiam gerai pelnyti*, ar, gal būt, tai yra elipsė: *ar tau nesinori...*, nors konstrukcija su *nesinori*, greičiausiai, yra ne lietuviška, o slaviška³⁶.

*

Į rusų k. 2-asis naud. verčiamas įn. linksniu, kartais³⁷ *В + П*:

noras gyvat išlikti – *желание в живых остаться*.

Tik tie 5 žodžiai (*vienam, pačiam* etc.) ir rusų k. išlaiko naud. linksnį.

Ar nenyksta tie seni išsireiškimo būdai? Daiktavardžio naud. praktiškai jau nebeapsitaiko. J. Balkevičius jau nebepteikia pavyzdžių su daiktavardžiais. Betgi būdvardžių ar dalyvių, kartais net įvardžių (*vienam, pačiam, visam*) antrasis naudininkas su bendratimi ir dabar plačiai yra vartojamas, ypač kaimo žmonių kalboje. Tiesa, įn. brovimasis paskutiniuojau laiku itin ryškiai jaučiamas, pvz., vietoj *būti nelaimingam* vis dažniau galima išgirsti *būti nelaimingu*. Spauda stengiasi įn. nevertoti, nors atskirų rašytojų kalboje tokių atvejų jau pasitaiko: *Kažkas iš vidaus išpėdinėjo būti atsargia ir nepasitikinčia* (A. Baltrūnas, „Tu mane šauki?“, 1964, p.83).

Naud. keitimo įn. priežastimis reikia laikyti kaip rusų k. įtaką, taip ir aplamai nesuderintų linksnių vartojimo plitimą suderintųjų sąskaita³⁸, o tai savo ruožtu iššaukia ekonomijos principas kalboje. A. Bulachovskis, be to, čia dar įžiūri ir estetinį momentą: vengimą dviejų tokių pat linksnių³⁹. A. Potebnia⁴⁰ nustato keitimo stadijas: *хоршо (есть кому-либо) быть царю – х. (есть к.-л.) б. царём – б. (к.-л.) царём-хоршо*.

Predikatyvinis įn. – be abejonės bendras baltų ir slavų kalboms reiškinys⁴¹, nors atsirado jis gana vėlai, o latvių kalboje gana greit vėl išnyko. Beje, T. Lehr-Splavinskis galvojo, kad įn. tarinio vardinėje dalyje baltų ir slavų kalbose išsivystė ugrų-finų substrato įtaka⁴².

Pateiktų pavyzdžių bei medžiagos analizė leidžia padaryti šias išvadas:

1. Lietuvių k. yra dvi 2-ojo naud. pogrupės: a) antrasis naud. su bendratimi (*man būtina gyventi vienam*); b) pažymimasis naud. su bendratimi po daiktavardžio (*būtinumas gyventi vienam*). Abiem atvejais naud. vartojamas atitinkamos konstrukcijos sudėtyje.

2. Antrojo naud. įtakoje gali pasirodyti naud. ir tokioje aplinkoje, kur jo jau negalima laikyti 2-uju naud. (*vaikščiojimas basam*, o taip pat E. Frenkelio pateiktas pavyzdys).

3. Antrasis daiktavardžių naud. jau išnyko, jo vietoj čia, kaip ir rusų kalboje, vartojamas įn. linksnis. O 2-asis būdvardžių bei dalyvių naud. įn. nėra keičiamas.

³⁶ Ernest Fraenkel, *Syntax der litauischen Kasus*, § 113.

³⁷ Т. П. Ломтев, *ten pat*, § 110.

³⁸ А. А. Потеня, *ten pat*, p. 516–517; Л. А. Булаховский, *ten pat*, p. 256–257.

³⁹ А. А. Потеня, *ten pat*, p. 385–386.

⁴¹ С. Б. Бернштейн, *Балто-славянская языковая сообщество*, — „Славянская филология“, т. I, АН СССР, Москва, 1958, стр. 66.

⁴² Г. Лер-Сплавинский, *Балто-славянская языковая общность и проблема этногенеза славян* — „Вопросы славянского языкознания“, вып.3, АН СССР, Москва, 1958, стр. 13.

Įn. pasitaiko šnekamojoje kalboje, bet tai nelaikoma norma. Tokie atvejai paaiškinami visų pirma rusų kalbos įtaka.

4. Antrasis naud. rusų literatūrinėje kalboje pakeistas įn. Tą procesą galima laikyti pasibaigusiu XIX amžiuje. Šiuo metu 2-uoju naud. (abiejų pogrupių) be apribojimų gali būti tik žodžiai *один* ir *сам* (kai kurie kiti – rečiau).

SUTRUMPINIMAI

- Cv Petras Cvirka, *Žemė maitintoja*, Vilnius, 1956.
Gran D. Graninas, *Skrendu į audrą*, Vilnius, 1964.
Grš J. Grušas, *Profesorius Markas Vidinas*, Vilnius, 1963.
Kr V. Krėvė, *Šiaudinėj pastogėj*, Vilnius, 1964.
Mik J. Mikelinskas, *Vandens nešėja*, Vilnius, 1964.
LKŽ, III *Lietuvių kalbos žodynas*, t. III, Vilnius, 1956.
Kз Юрий Казаков, *Голубое и зелёное*, Москва, 1963.
Плау К. Г. Паустовский, *Дым отечества*, Москва, 1964.
Цв Пятрас Цвирка, *Земля-кормилица*, Вильнюс, 1949, перевод проф. Б. А. Ларина.
Šaltiniai, iš kurių paimtas tik vienas pavyzdys, nurodomi tekste.

ВТОРОЙ ДАТЕЛЬНЫЙ В ЛИТОВСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Ю. ЭЛЬЗБУТАС

Резюме

„Второй дательный“ встречается в двух разновидностях:

а) 2-ой Д. с инфинитивом: „тебе придётся (или: „необходимо“) жить одному“;

б) определительный Д. с инфинитивом после существительного: *о́бходимость жить (тебе) одному*“.

Конструкция состоит из 4-х компонентов: 1) I-го Д. (здесь „тебе“); 2) глагола („придётся“) или предикативного наречия („необходимо“), в разновидности „б“ на этом месте, как правило, употребляется образованное от них существительное; 3) инфинитива („жить“); 4) 2-го Д. („одному“). Некоторые компоненты в определённых случаях могут опускаться, но их вставка всегда возможна. „Второй дательный“ (разновидность „а“) входит в состав сказуемого, почти всегда обозначает лицо, встречается преимущественно в безличных предложениях и выражается прилагательным, причастием, местоимением (2-ой Д. существительных теперь уже почти всегда заменяется Т. падежом). Разновидность „б“ отличается прежде всего тем, что Д. входит в состав определения (поэтому он и называется „определительным“) и употребляется чаще в личных предложениях.

Разновидность „б“ получается из „а“ путём трансформации субстантивации. Существительным становится второй компонент – глагол или предикативное наречие. Можно субстантивировать и инфинитив (литовская

конструкция „жизнь одному“), но Д. в данном случае уже нельзя считать вторым Д.“.

Конструкция типа „а“ всегда является предложением, а „б“ – лишь именованным словосочетанием.

В русском языке 2-ой Д. имеется только от слов „один“ и „сам“ (реже – от „весь“, „первый“ и „последний“). В других случаях он уже заменён Т. падежом. Тенденция такой замены в последнее время усиливается и в литовском языке, главным образом под влиянием русского языка.
